ਖਾਲਸਾ — ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ

ਸਰਬਜੋਤ ਕੌਰ*

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਰ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਗੁਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਹਰ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲ ਰਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਗੈਰ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਦੀ ਤਹਿ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਇਹੀ ਗੱਲ ਮਜ਼ਹਬਾਂ ਉਤੇ ਵੀ ਢੁੱਕਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਝੇ ਬਗੈਰ ਉਸ ਮਜ਼ਹਬ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਅਸਲੀਅਤ ਜਾਣੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨੁਕਤਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਹੈ :

ਜੋਤਿ ਓਹਾ ਜੁਗਤਿ ਸਾਇ ਸਹਿ ਕਾਇਆ ਫੇਰਿ ਪਲਟੀਐ ॥ ਪੰਨਾ 966

ਜੇ ਇਹ ਕਹਿ ਲਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਇਹੀ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ, ਇਹੀ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਧੁਰਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗਲਤ-ਬਿਆਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਏਗੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਜੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਆਤਮਿਕ ਅਜ਼ਮਤ (ਜੋਤ ਤੇ ਜੁਗਤਿ) ਬਖਸ਼ੀ। ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਦਸ਼ਮ ਗੁਰੂ ਤਕ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ।

ਦੀਪਕ ਤੇ ਦੀਪਕੁ ਪਰਗਾਸਿਆ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਜੋਤਿ ਦਿਖਾਈ ॥ ਪੰਨਾ 907
ਜੋਤਿ ਸਮਾਣੀ ਜੋਤਿ ਮਾਹਿ ਆਪੁ ਆਪੈ ਸੇਤੀ ਮਿਕਿਓਨੁ ॥ ਪੰਨਾ 967
ਇਕਾ ਬਾਣੀ ਇਕੁ ਗੁਰੁ ਇਕੋ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰਿ ॥ ਪੰਨਾ 646

ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਅੰਗਦਿ ਕਰ ਮਾਨਾ। ਅਮਰਦਾਸ ਅੰਗਦ ਪਹਿਚਾਨਾ।
ਅਮਰਦਾਸ ਰਾਮਦਾਸ ਕਹਾਯੋ। ਸਾਧਨ ਲਖਾ ਮੂੜ ਨਹ ਪਾਯੋ।
ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸਭਹੂ ਕਰ ਜਾਨਾ। ਏਕ ਰੂਪ ਕਿਨ ਹੂ ਪਹਿਚਾਨਾ।
ਜਿਨ ਜਾਨਾ ਤਿਨ ਹੀ ਸਿਧਿ ਪਾਈ। ਬਿਨ ਸਮਝੇ ਸਿਧਿ ਹਾਥਿ ਨ ਆਈ। ਬਚਿੱਤਰ ਨਾਟਕ

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੇ ਸਿੱਧੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਇਹ ਆ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸਰੂਪ ਦੇਖ ਕੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਾਰਜ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੱਡ ਸਮਝ ਬੈਠਦੀ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਭਗਤੀ-ਪੂਰਨ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੰਗਾਂ-ਜੁੱਧਾਂ-ਪੂਰਨ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਲਮੇਲ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਿੱਥੇ ਫ਼ਕੀਰਾਨਾ ਵੇਸ ਤੇ ਕਿਥੇ ਸਿਪਾਹੀਆਨਾ ਠਾਠ। ਪਰੰਤੂ ਜੋ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੋਤ-ਸਰੂਪ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਇਕੋ ਹੈ , ਦੇਹਾਂ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ ਨਾਲ ਉਹ ਇਕ ਤੋਂ ਦੋ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧਿ ਹੱਥ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਭੇਦ ਨੂੰ ਜਾਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਤਤੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਜੋਤਿ ਸਬਾਈ ਸੋਹੰ ਭੇਦੁ ਨ ਕੋਈ ਜੀਉ ॥
ਅਪਰੰਪਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਪਰਮੇਸਰੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰੁ ਮਿਲਿਆ ਸੋਈ ਜੀਉ ॥ ਪੰਨਾ 599

* Government College for Women, Ludhiana

ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਵੀ *ਜੋਤਿ ਵਿਗਾਸ* (ਪੰਜਾਬੀ) ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਨਾਨਕ ਸੋ ਅੰਗਦ ਗੁਰ ਦੇਵਨਾ, ਸੋ ਅਮਰਦਾਸ ਹਰਿ ਸੇਵਨਾ ।
ਸੋ ਰਾਮਦਾਸ ਸੋ ਅਰਜਨਾ, ਸੋ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਹਰਿ ਪਰਸਨਾ ।
ਸੋ ਕਰਤਾ ਹਰਿ ਰਾਇ ਦਾਤਾਰਨੰ, ਸੋ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸਨ ਅਗੰਮ ਅਪਾਰਨੰ ।
ਸੋ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਸਤਿ ਸਰੂਪਨਾ, ਸੋ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਹਰਿ ਕਾ ਰੂਪਨਾ ।
ਸਭ ਏਕੋ ਏਕੋ ਏਕਨਾ, ਨਹੀਂ ਭੇਦ ਨਾ ਕਛੂ ਭੀ ਪੇਖਨਾ ।

ਇਹੀ ਵਿਚਾਰ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਵੀ 'ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ -

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਮੇਂ ਭੇਦ ਨਾ ਰਾਈ ।

ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਹ ਹੀ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਹਨ । ਉਹੀ ਰਤਨ ਮਾਣਕ ਤੇ ਉਹੀ ਮੋਤੀ ਹਨ । ਇਕੋ ਹੀ ਮਾਲਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਣਕੇ ਹਨ :

ਹਮੂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਹਮੂ ਨਾਨਕ ਅਸਤ ।
ਹਮਾ ਸ਼ਬਦਿ ਊ ਜ਼ੌਹਰੋਂ ਮਾਨਕ ਅਸਤ । ਜੋਤਿ ਵਿਗਾਸ

ਸੋ ਜੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਇਕ ਹੀ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਸਿੱਖ ਲਹਿਰ ਇਕ ਜਦੋਜਹਿਦ ਦੀ ਲਹਿਰ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਪੰਦਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ । ਆਪ ਨੇ ਭਗਤੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਪਰ ਭਗਤੀ ਦਾ ਫਲ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਤੇ ਸਵੈ-ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵੀ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਵੀ ਰੰਗੇ । ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਝਾਤ ਮਾਰਦਿਆਂ ਆਪ ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਸਵੈ-ਮਾਣ, ਸਵੈ-ਸਤਿਕਾਰ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ । ਹਰ ਪਾਸੇ ਬੇਪਤੀ ਸੀ । ਸਹਿਮ, ਸੋਗ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਹਉਮੈ, ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਜੀਬ ਕੁਹਰਾਮ ਮੱਚ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਨਿਰਾਦਰੀ ਭਰਿਆ ਸੀ । ਭਾਰਤੀਆਂ ਕੋਲ ਨਾ ਭਗਤੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ । ਭਾਰਤੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਇਸ ਨਿੱਘਰ ਚੁਕੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਕੀਤਾ ਹੈ :

ਘਰਿ ਘਰਿ ਮੀਆ ਸਭਨਾਂ ਜੀਆਂ ਬੋਲੀ ਅਵਰ ਤੁਮਾਰੀ ॥ ਪੰਨਾ 1191
ਖਤ੍ਰੀਆ ਤ ਧਰਮੁ ਛੋਡਿਆ ਮਲੇਛ ਭਾਖਿਆ ਗਹੀ ॥ ਪੰਨਾ 663
ਅਭਾਖਿਆ ਕਾ ਕੁਠਾ ਬਕਰਾ ਖਾਣਾ ॥ ਪੰਨਾ 472
ਅੰਤਰਿ ਪੂਜਾ ਪੜਹਿ ਕਤੇਬਾ ਸੰਜਮੁ ਤੁਰਕਾ ਭਾਈ ॥ ਪੰਨਾ 471
ਨੀਲ ਵਸਤ੍ਰ ਪਹਿਰਿ ਹੋਵਹਿ ਪਰਵਾਣੁ ॥ ਪੰਨਾ 472

ਆਪ ਨੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਦਰਪਣ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਨਾਮ ਭਗਤੀ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਦਿਤਾ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ 'ਸੰਤਾ ਮਾਨਉ ਦੂਤਾ ਡਾਨਉ' ਦਾ ਢੰਡੋਰਾ ਵੀ ਦਿਤਾ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਨਿਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਆਚਰਣਕ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਲਈ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਹੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਗਲਤ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਉਖਾੜਨ ਲਈ ਵੀ ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ । ਸੱਚ, ਨਿਆਂ, ਬਰਾਬਰੀ, ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ । ਭਾਰਤੀ ਮੁਰਦਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜਨ ਲਈ ਇਹ ਵੰਗਾਰ ਸੁੱਟੀ :

ਜੇ ਜੀਵੈ ਪਤਿ ਲਥੀ ਜਾਇ ॥ ਸਭੁ ਹਰਾਮੁ ਜੇਤਾ ਕਿਛੁ ਖਾਇ ॥ ਪੰਨਾ 142

ਅਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰ ਲੈਣਾ ਵੀ 'ਪਤਿ ਲਥੀ ਜਾਇ' ਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਮੁਰਦਾ ਰੂਹਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪਾਉਣ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਨਿਰਭਉ ਤੇ ਨਿਰਵੈਰ ਪੰਥ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਜਿਸ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ 'ਨਿਰਭਉ ਨਾਮ ਜਪਉ ਹਰਿ ਰੰਗੇ' ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਅਨਿਆਈ ਰਾਜ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਕੱਟਣਾ ਵੀ ਸੀ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਇਸ ਪੰਥ ਨੂੰ 'ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ' ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ :

ਮਾਰਿਆ ਸਿਕਾ ਜਗਤਿ ਵਿਚਿ, ਨਾਨਕ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥੁ ਚਲਾਇਆ। ਵਾਰ 1, ਪਉੜੀ 45

ਇਸੇ 'ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ' ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਨੇ 'ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ' ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ। 'ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ' ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਚਲਾਏ 'ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ' ਦਾ ਹੀ ਸਹਿਜ ਵਿਸਥਾਰ ਹੈ। *ਨਿਰਮਲ* ਅਤੇ *ਖਾਲਸਾ* ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਹੀ ਅਰਥ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਮਲ ਦਾ ਅਰਥ ਵੀ ਸ਼ੁੱਧ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਦਾ ਅਰਥ ਵੀ ਸ਼ੁਧ। ਨਿਰਮਲ ਜਾਂ ਖਾਲਸ ਜਾਂ ਸ਼ੁਧ ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੂਈ ਦਵੈਤ ਦੀ ਮੈਲ ਨਹੀਂ, ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ ਨਹੀਂ, ਘ੍ਰਿਣਾ ਨਹੀਂ, ਈਰਖਾ ਨਹੀਂ, ਸਾੜਾ ਨਹੀਂ, ਵੱਖਵਾਦ ਨਹੀਂ, ਸਵਾਰਥ ਨਹੀਂ। ਤੇ ਫੇਰ ਇਸ ਵਿਚ ਹੈ ਕੀ ? ਇਸ ਵਿਚ ਹੈ ਸਮਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਇਖਲਾਕੀ ਕਰਮ, ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ ਧਰਮ ਅਤੇ ਮਨ, ਬਚ, ਕਰਮ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਇਕਸੁਰਤਾ। ਨਿਰਮਲਤਾ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਤੇ ਸਮਰਪਿਤ ਬਿਰਤੀਆਂ ਸਦਾ ਪ੍ਰਚੰਡ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ *ਗੁਰਮੁਖ* ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦਿਤੀ, ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਫਿਰ 'ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ' ਕਿਹਾ ਤੇ ਫਿਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ 'ਖਾਲਸਾ' ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆ ਸਾਹਮਣੇ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਬਣ ਕੇ ਸਥਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਪਰਗਟ ਹੋਣਾ ਫੌਰੀ, ਸੀਮਤ ਤੇ ਵਕਤੀ ਲੋੜ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ-ਦਮ ਉਪਜੇ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਇਕ ਲੰਮੀ ਨਦਰ ਅਤੇ ਵਿਉਂਤ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਢਾਈ ਸੌ ਵਰ੍ਹੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਲਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਜਨਮਾਨਸ ਦਾ ਮੰਥਨ ਕਰਕੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਭਗਤੀ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੰਨ 1699 ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਆਦਰਸ਼ਕ ਖਾਲਸਾ ਪੁਰਸ਼ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਵਾ ਲੱਖ ਗੁਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਨੀਂਹ ਤਾਂ ਸੰਨ 1499 ਵਿਚ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਵਿਖੇ ਉਦੋਂ ਰਖ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜਦੋਂ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਵੇਈਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸੱਚੇ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚੋਂ ਬਖਸ਼ਿਸ ਭਰਿਆ ਫਰਮਾਨ ਲੈ , ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀ, ਸੱਚੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤਿ ਧੁਨਿ ਨੂੰ ਚੇਲਾ ਬਣਾ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸਰ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਸਨ। ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਹੀ ਆਪ ਨੇ *ਨਾ ਕੋ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ* ਦਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਨਾਅਰਾ ਲਾਇਆ। ਇਹ ਨਿਰੰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਆਏ ਸੁਨੇਹੇ ਵਲ ਕੇਵਲ ਇਕ ਇਸ਼ਾਰਾ ਮਾਤਰ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਵੇਂ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਭਟਕ ਚੁਕੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਧਰਮ ਦਾ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਵਿਖਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੁਲਾਂ-ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਖੋਲ ਕੇ ਸੁਆਲ ਕੀਤਾ :

ਹਿੰਦੂ ਵਡਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨੋਈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਵਾਰ 1, ਪਉੜੀ 33

ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਜੁਆਬ ਸੀ :

ਸੁਭ ਅਮਲਾ ਬਾਝਹੁ ਦੋਨੋ ਰੋਈ। ਵਾਰ 1, ਪਉੜੀ 33

ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ :

ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੁਇ ਦਰਗਹ ਅੰਦਰਿ ਲਹਨਿ ਨ ਢੋਈ। ਵਾਰ 1, ਪਉੜੀ 33

ਇਹ ਇਕ ਸੱਚ ਸੀ, ਕੌੜਾ ਸੱਚ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਕੋਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸਿਰ ਤੇ ਖੱਫਣ ਬੰਨ੍ਹਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਅਵਾਜ਼ ਮਿਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ *ਖੰਨਿਅਹੁ ਤਿਖੇ ਵਾਲਹੁ ਨਿੱਕੇ* ਮਾਰਗ ਤੇ ਚਲਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਕਦਮ ਨਾਲ ਕਦਮ ਮਿਲਾ ਕੇ ਚੱਲਣ ਲਈ *ਖੰਡੇਧਾਰ ਗਲੀ ਅਤਿ ਭੀੜੀ* ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਏਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਕਿਹਾ :

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥ ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ ॥
ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ ॥ ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ ॥ ਪੰਨਾ 1412

ਸੱਚ ਕੀ ਬੇਲਾ ਸੱਚ ਸੁਨਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੂਰਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਸੂਰਮਾ :

ਪੁਰਜਾ ਪੁਰਜਾ ਕਟਿ ਮਰੈ ਕਬਹੂ ਨ ਛਾਡੈ ਖੇਤੁ ॥ ਪੰਨਾ 1105

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ *ਪਹਿਲਾ ਮਰਣ ਕਬੂਲ* ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੂਰਮਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੂਜੇ ਨੇ *ਤੀਸਰਾ ਪੰਥ* ਕਿਹਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਕੇਵਲ ਇਕ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸਗੋਂ ਸਿਰਲੱਥ ਜੋਧਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਐਸੀ ਕੌਮ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਤੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਸੀ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਉਚਿਤ ਮਿਸ਼ਰਣ ਸੀ ਅਤੇ ਅਣਖ ਤੇ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਮਿਲਾਪ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਸਿਰਲੱਥ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਰੂਪ ਦਿਤਾ (ਗੁਰ ਸੰਗਤ ਕੀਨੀ ਖਾਲਸਾ) ਤਾਂ ਇਹ ਕੇਵਲ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਜੰਜ਼ੀਰਾਂ ਕੱਟਣ ਲਈ ਜਾਂ ਕੇਵਲ ਸ਼ਸਤਰ-ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਸਗੋਂ ਇਹ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨ-ਅੰਤਰ ਵਿਚ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਛੇੜ ਕੇ, ਔਗੁਣਾਂ ਦੀਆਂ ਜੰਜ਼ੀਰਾਂ ਕੱਟ ਕੇ, ਸਵੈ-ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਣ ਲਈ ਦਿਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਦੁਧਾਰਾ ਖੰਡਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਇਸ ਖੰਡੇ ਦੀ ਇਕ ਧਾਰ ਅਸੰਖ ਕੋਟਿ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋਈ ਤੇ ਦੂਜੀ ਧਾਰ ਨੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੇ ਘਟਾਂ ਅੰਦਰ ਆਤਮਕ ਜੋਤ ਦੀ ਜਾਗ ਲਾਈ। ਇਸ ਖੰਡੇ ਨੇ ਧਰਮ ਅੰਸ਼ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਤੇ ਪਾਪ ਅੰਸ਼ ਦਾ ਦਮਨ ਕੀਤਾ। ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਬਾਹਰਲੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਦਸਮੇਸ਼ ਦੇ ਤਿੱਖੇ ਤੀਰ ਪਕੜੇ ਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਜ ਦੂਤਾਂ ਨੂੰ ਵਸ ਵਿਚ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਮ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਸਥ, ਕਰੋਧ ਨੂੰ ਬੀਰਤਾ, ਲੋਭ ਨੂੰ ਕਿਰਤ, ਮੋਹ ਨੂੰ ਉਪਕਾਰ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਵੈਮਾਣ ਵਿਚ ਢਾਲ ਲਿਆ। ਮਾਨਵ - ਪਿਆਰ, ਸਵੈ-ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦਾ ਜੋ ਆਦਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਿਆ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖਾਲਸਾ ਇਕ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਜੁੜ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ :

ਜਾਗਤ ਜੋਤਿ ਜਪੈ ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ, ਏਕ ਬਿਨਾਂ ਮਨ ਨੈਕ ਨ ਆਨੈ।
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਤੀਤ ਸਜੈ, ਬ੍ਰਤ ਗੋਰ ਮੜ੍ਹੀ ਮਟ ਭੂਲ ਨ ਮਾਨੈ।
ਤੀਰਥ ਦਾਨ ਦਇਆ ਤਪ ਸੰਜਮ, ਏਕ ਬਿਨਾ ਨਹਿ ਏਕ ਪਛਾਨੈ।
ਪੂਰਨ ਜੋਤ ਜਗੈ ਘਟ ਮੈ, ਤਬ ਖਾਲਸ ਤਾਹਿ ਨਖ਼ਾਲਸ ਜਾਨੈ।

ਦਾ ਜੋ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਾ ਹੀ ਵਿਸਥਾਰ ਸੀ। ਖਾਲਸਾ ਸ਼ਰੀਰਕ ਹਸਤੀ ਤੋਂ ਪਾਰਗਮਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਹਧਾਰੀ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਨਹੀਂ। ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਵਾਲਾ *ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ* ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ, ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ, ਧਰਮ-ਪੁਸਤਕਾਂ, ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਢੰਗਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਇਸ਼ਟ ਇੱਕ ਹੈ। ੧ਓ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਰਖਦਾ ਖਾਲਸਾ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨ, ਮਹੇਸ਼ ਨੂੰ ਉਸ ਇਕ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਉਪਜਿਆ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। *ਓਨਮ ਅੱਖਰ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਸਾਰ* ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਚੀਜ ਹੈ। 'ਸਾਰ' ਏਕੰਕਾਰ ਹੈ, ਸੋਮਾਂ ਏਕੰਕਾਰ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ *ਤੀਨਿ ਭਵਨ ਇਕ ਜੋਤੀ* ਦੇਖੀ, *ਏਕੋ ਭਵਰ ਭਵੈ ਤਿਹ ਲੋਇ* ਦੇਖਿਆ ਤੇ *ਊਰਮ ਧੂਰਮ ਜੋਤਿ ਉਜਾਲਾ* ਦੇਖਿਆ। ਏਸੇ ਲਈ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਵੀ ਯਕੀਨ ਹੈ :

ਸਾਹਿਬੁ ਮੇਰਾ ਏਕੋ ਹੈ ॥ ਏਕੋ ਹੈ ਭਾਈ ਏਕੋ ਹੈ ॥ ਪੰਨਾ 350
ਅਵਰੁ ਨ ਦੀਸੈ ਕਿਸੁ ਸਾਲਾਹੀ ਤਿਸਹਿ ਸਰੀਕੁ ਨ ਕੋਈ ॥ ਪੰਨਾ 597

ਇਸ ਇਕ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਰਖਦਾ ਖਾਲਸਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਹੈ' ਦਾ ਸਵਾਸ ਸਵਾਸ ਜਪ ਕਰਕੇ ਉਸ **ਇਕ** ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਮੜ੍ਹੀ-ਮਸਾਣ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਦੁਬਿਧਾ ਨ ਪੜਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਹੋਰੁ ਨ ਪੂਜਉ ਮੜੈ ਮਸਾਣਿ ਨ ਜਾਈ ॥ ਪੰਨਾ 634

ਪਾਖਾਨ ਪੂਜ ਹੋ ਨਹੀਂ। ਨ ਭੇਖ ਭੀਜ ਹੋ ਕਹੀਂ।
ਅਨੰਤ ਨਾਮ ਗਾਈ ਹੋ। ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਪਾਇ ਹੋ।

ਬਿਅੰਤ ਨਾਮ ਧਿਆਏ ਹੋ। ਪਰਮ ਜੋਤਿ ਪਾਇ ਹੋ।
ਨ ਧਿਆਨ ਆਨ ਕੋ ਧਰੋਂ। ਨ ਨਾਮ ਆਨ ਉਚਰੋਂ। ਬਚਿੱਤਰ ਨਾਟਕ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਚਲਦਾ ਖਾਲਸਾ ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ। ਸਗੋਂ ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਵਿਸਵਾਸ਼ ਹੈ :

ਕੋਟਿ ਤੀਰਥ ਮਜਨ ਇਸਨਾਨਾ ਇਸੁ ਕਲਿ ਮਹਿ ਮੈਲੁ ਭਰੀਜੈ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਜੋ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਸੋ ਨਿਰਮਲੁ ਕਰਿ ਲੀਜੈ ॥ ਪੰਨਾ 747
ਮਨਿ ਮੈਲੈ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਮੈਲਾ ਤਨਿ ਧੋਤੈ ਮਨੁ ਹਛਾ ਨ ਹੋਇ ॥ ਪੰਨਾ 558
ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਤਿਸੁ ਸੰਗਿ ਰਹਹਿ ਜਿਨ ਹਰਿ ਹਿਰਦੈ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ ॥ ਪੰਨਾ 491
ਤੀਰਥਿ ਨਾਵਣ ਜਾਉ ਤੀਰਥੁ ਨਾਮੁ ਹੈ ॥ ਪੰਨਾ 687

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਜਾਤ -ਪਾਤ ਦੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ :

ਫਕੜ ਜਾਤੀ ਫਕੜੁ ਨਾਉ ॥ ਸਭਨਾ ਜੀਆ ਇਕਾ ਛਾਉ ॥ ਪੰਨਾ 83
ਮਾਟੀ ਏਕ ਸਗਲ ਸੰਸਾਰਾ ॥ ਬਹੁਬਿਧਿ ਭਾਂਡੇ ਘੜੈ ਕੁਮ੍ਹਾਰਾ ॥ ਪੰਨਾ 1128

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਚੁੱਕੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਹਰ ਭਾਗ ਤੋਂ ਆਏ ਖੱਤਰੀਆਂ, ਜੱਟਾਂ, ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਨੇ ਇਕੋ ਬਾਟੇ ਵਿਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ। ਜਾਤ-ਪਾਤ-ਵਰਣ ਦੀ ਕੈਦ ਕੱਟੀ ਗਈ। 'ਏਕ ਪਿਤਾ ਏਕਸ ਕੇ ਹਮ ਬਾਰਕ' ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ। ਮਜ਼ਹਬੀ ਭਿੰਨ-ਭੇਦਾਂ ਦੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲਿਆ। ਸੰਨਿਆਸੀ, ਜੋਗੀ, ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਆਦਿ ਫਿਰਕਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਉਠ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜਾਤ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਬੱਝਾ **:**

ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਕੋਊ ਰਾਫ਼ਜੀ ਇਮਾਮ ਸਾਫੀ ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਬੈ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨਬੋ।

ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ

ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ *ਏਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭ ਜਗ ਉਪਜਿਆ* ਨਜਰ ਆਉਣ ਲੱਗਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ :

ਅੰਧੀ ਰਯਤਿ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣੀ ਭਾਹਿ ਭਰੇ ਮੁਰਦਾਰੁ ॥ ਪੰਨਾ 469

ਪਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਭਰੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਤੀਜਾ ਨੇਤਰ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ। ਉਹ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਿਹਨੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਤੌਕ਼ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਬੇਖੌਫ਼ ਹੋ ਕੇ ਅਣਖ ਨਾਲ ਜੀਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੋ ਗਿਆ। 'ਜਬ ਆਵ ਕੀ ਅਉਧ ਨਿਧਾਨ ਬਨੇ' ਤਾਂ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਜੂਝਣ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਚਲਾਈ ਲੋਕ-ਜਾਗਰਤੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਪਰਪੱਕਤਾ ਦਾ ਸਿਖਰ ਸੀ। ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹਾਕਮਾਂ ਤੇ ਜਾਬਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ **ਹੋਣੀ** ਸਮਝ ਕੇ ਸਵੀਕਾਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਅੱਜ ਖਾਲਸਾ ਸੱਜ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪੱਤ, ਆਪਣੀ ਅਣਖ, ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਹੁਣ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਇਸ਼ਟ ਸੀ, ਆਪਣਾ ਖਾਣ-ਪਾਣ ਪਹਿਰਾਨ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਸੀ, ਆਪਣਾ ਤਖ਼ਤ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਸਨ, ਆਪਣੇ ਸ਼ਸਤਰ ਸਨ। ਹੁਣ ਖਾਲਸਾ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਛੁਪ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਹੁਣ ਸਿੱਖ **ਸਿੱਖ** ਹੋਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਅਜਿਹਾ ਨਿਆਰਾ ਤੇ ਨਿਰਾਲਾ ਸਰੂਪ ਦੇਣਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਸੀ। ਏਸੇ ਨਿਰਾਲੇ ਪੰਥ ਵਲ ਹੀ ਤਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ :

ਸਬਦਿ ਜਿਤੀ ਸਿਧਿ ਮੰਡਲੀ, ਕੀਤੋਸੁ ਆਪਣਾ ਪੰਥੁ ਨਿਰਾਲਾ। ਵਾਰ 1, ਪਉੜੀ 31

ਇਹ ਸਾਰੀ ਸਿਰਜਣਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵੇਲੇ ਆਰੰਭਕ ਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨੀਹਾਂ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵੇਲੇ ਇਹ ਅੰਤਮ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਦੀ ਸਟੇਜ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਪਰ ਮਜ਼ੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਖਾਲਸੇ ਦੀ

ਆਰੰਭਤਾ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਵਿਸਮਾਦਜਨਕ ਹਨ। ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਹੋਈ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਹੋਣ ਨਾਲ। ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਬਾਹਰ ਆਏ ਤਾਂ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਕੇ। ਡਾਕਟਰ ਕੁਲਦੀਪ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਤੰਬੂ ਤੋਂ ਤੰਬੂ ਤਕ ਦਾ ਸਫਰ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਸਫ਼ਰ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸਿਖਰ ਝਲਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ *ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ* ਅਤੇ *ਸਤਿਗੁਰ ਆਗੇ ਸੀਸ ਭੇਟ ਦੇਉ* ਦੀ ਸਾਕਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿਰਜਨਾ ਭਾਵੇਂ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਵੇਲੇ ਹੋਈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਵੇਲੇ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕਰਕੇ ਹੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣੇ ਸਨ। 'ਅਬ ਜੂਝਨ ਕੋ ਦਾਉ' ਵਿਚ ਉਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਰਪਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਇੰਜ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕੌਮ ਦੀ ਆਰੰਭਤਾ ਹੋਈ। ਇਕ ਐਸੀ ਮਾਨਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਜੋ ਹਰ ਸਥਿਤੀ, ਹਰ ਔਕੜ, ਹਰ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿਚ ਖ਼ੁਦ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰ ਕੇ ਜ਼ੁਲਮ, ਦੁਸ਼ਟਤਾ ਤੇ ਬੁਰਾਈ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਇਸ ਨਵੀਂ ਕੌਮ ਦਾ ਜੀਵਨ ਮਿਠਾਸ ਤੇ ਸੇਵਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ, ਗਿਆਨ ਧਰਮ ਤੇ ਸਵੈਮਾਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਕਰਤੱਵ ਸਮੁੱਚੀ ਲੁਕਾਈ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਬਲੀਦਾਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਇਸੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਪੁ ਜੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਸੀ :

ਜਤੁ ਪਾਹਾਰਾ ਧੀਰਜੁ ਸੁਨਿਆਰੁ ॥
ਅਹਰਣਿ ਮਤਿ ਵੇਦੁ ਹਥੀਆਰੁ ॥
ਭਉ ਖਲਾ ਅਗਨਿ ਤਪ ਤਾਉ ॥
ਭਾਂਡਾ ਭਾਉ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਤੁ ਢਾਲਿ ॥
ਘੜੀਐ ਸਬਦੁ ਸਚੀ ਟਕਸਾਲ ॥
ਜਿਨ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰਮੁ ਤਿਨ ਕਾਰ ॥
ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲ ॥ ਪੰਨਾ 8

¤

If one were to live for ages four,
Or ten times more,
Known in the nine divisions of the world,
Followed, honoured, famed, all,
If he were from His Grace to fall,
A worm among worms, a sinner among sinners.
Nanak : He bestoweth virtue on the non-virtuous,
Giveth piety to the pious.
But none can do Him good in turn,
O none ! [7]

¤